

THE SOCIOLOGICAL TRADITION

(SOCIOLOŠKA TRADICIJA)

ROBERT A. NISBET

Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2007., 370 str.

MATKO SORIĆ

Sveučilište u Zadru, Odjel za sociologiju
University of Zadar, Department of sociology

Primljeno / Received: 24. XI. 2008.

Nedavno je Rade Kalanj svojom knjigom *Suvremenost klasične sociologije* podsjetio na važnost dijaloga s klasicima sociologije. *Sociološka tradicija* je također napisana u tom duhu. Nakon *Konzervativizma* iz 2003. godine ovo je tek druga prevedena knjiga Roberta Nisbeta. Prvi je put objavljena 1966., i od tada doživljava brojna izdanja.

Ovdje je Nisbetov osnovni cilj potvrditi znanstvenost sociologije. U uvodu koji je napisan 1993., on shvaća da je američka sociologija nakon ere strukturalnog funkcionalizma stekla imidž radikalne znanosti i podlegla mnoštvu drugačijih ideoloških utjecaja. Tako su u povijesti sociologije polako zanemareni konzervativni mislioci. Zato Nisbet, i sam konzervativac, ističe (ponekad čak previše) konzervativne utjecaje koji su obilježili početke sociologije. Čitava knjiga prožeta je mnoštvom citata, čime Nisbetove teze postaju puno utemeljenije, a uspostavlja se i iznimno poučan uvid u diskurs samih klasika.

Knjiga *Sociološka tradicija* sastoji se od dva dijela. Prvi dio tematizira društveno-povijesni kontekst nastanka sociologije koji ju je u bitnome odredio, dok se u drugom dijelu daje analitički prikaz pet temeljnih koncepata sociologije. Očito je da Nisbetov pristup nije uobičajen. On nije jedini koji se bavi sociološkom baštinom, ali to radi na vrlo specifičan način. Nasuprot uobičajenom biografskom pregledu ključnih ličnosti ili sustavnom pregledu škola mišljenja, odnosno nabranjanju različitih *-izama*, ovdje pronalazimo analizu intelektualnih konstrukata klasika sociologije smještenu unutar kulturno-povijesnog sklopa zapadne Europe.

U prvom dijelu knjige autor povlači paralele između širih društvenih procesa i geneze socioloških koncepata: "Osobito u političkoj i sociološkoj misli moramo ideje određenog doba stalno razumijevati kao odgovore na krize i na izazove stvorene značajnim promjenama društvenog poretka." (str. 29) Nesumnjivo, najšokantniji događaj u novijoj povijesti Europe bila je Francuska revolucija. Paralelno s ovom političkom transformacijom nastupa industrijska revolucija, te se stara društvena struktura feudalizma počinje dezintegrirati. Kao i George Ritzer, Nisbet smatra kako je sociologija nastala upravo kao konzervativna reakcija na nedostatak društvenog poretka. U želji da reafirmira konzervativne mislioce kao jednako vrijedne sudionike u formiranju sociologije, Nisbet ističe utjecaj koji su na

sociologiju ostavili brojni "proroci prošlosti": Burke, Bonald, Haller, Coleridge, Maistre, Chateaubriand itd. To potvrđuje činjenicom kako se Comte divio srednjovjekovlju, kako je Tönnies koncept *Gemeinschafta* derivirao iz srednjovjekovnog sela i obitelji, te kako je Durkheim zagovarao strukovna udruženja po uzoru na srednjovjekovne cehove.

Formativno razdoblje sociologije obilježeno je ne samo konzervativizmom nego i drugim dvjema dominantnim ideologijama 19. stoljeća: liberalizmom i radikalizmom. Prvi sociolozi su u svoje spise integrirali različite elemente tih ideologija, što se vidi u njihovu vrednovanju do tada neviđenih procesa: urbanizacije, eksploatacija radništva, centralizacije, racionalizacije, preobrazbe vlasništva, razvoja tehnologije, transformacije obitelji i sekularizacije.

U drugom dijelu knjige Nisbet koristi koncept "osnovnih ideja" Arthura O. Lovejoya kao svoje glavno intelektualno oruđe. Osnovne su ideje sociologije, po izboru autora, zajednica, autoritet, status, sveto i otuđenje. Njihovi pojmovni protuparovi su društvo, moć, klasa, sekularno i napredak. Nisbet ih je izabrao prema četiri kriterija, a to su: općenitost (nalazimo ih eksplicitno ili implicitno kod svih značajnih teoretičara 19. stoljeća), kontinuitet (ostaju prisutne duži vremenski period), osobitost (tipične su za sociologiju, ali ne i za druge društvene znanosti) i perspektiva (određuju pogled na društvenu stvarnost).

Pregled osnovnih ideja sociologije Nisbet započinje idejom zajednice. Da bi predočio koliko je ideja zajednice važna u 19. stoljeću, on ju uspoređuje s idejom ugovora u razdoblju razuma i prirodnog prava.

Obitelj jest arhetip izvorne zajednice, ali, općenito govoreći, zajednica označava sve odnose s visokim stupnjem osobne prisnosti, emocionalne dubine, moralne družnosti, društvene kohezije i kontinuiteta u vremenu. Najpoznatiju konceptualizaciju zajednice nesumnjivo je osmislio Ferdinand Tönnies u svojoj slavnoj dihotomiji *Gemeinschaft – Gesellschaft*.

Pod utjecajem industrijske i političke revolucije, zajednicu kao tradicionalni oblik udruživanja polako zamjenjuje impersonalno društvo. To je ključna tema početaka sociologije jer "...u devetnaestom stoljeću uočavamo i oštru intelektualnu reakciju na sve to. Reakciju su pokrenuli konzervativci." (str. 73) Dok oni žale za zajednicom, Comte i Marx predviđaju njezino uspostavljanje u boljoj budućnosti. S druge strane, Weber ne dijeli njihov optimizam zbog nezaustavljive racionalizacije, a Durkheim smatra da i samo društvo funkcionira kao velika zajednica. Nisbet također spominje Frederica le Playa. Njegova studija *Europski radnici*, u kojoj empirijski proučava zajednicu, zanemarena je u povijesti sociologije, premda je napisana puno prije Durkheimova *Samoubojstva*.

Druga u nizu osnovnih ideja sociologije jest ideja autoriteta. Budući da su zajednica i autoritet međusobno povezani, s rastakanjem zajednice rastače se i autoritet. Na primjerima Francuske i SAD-a Nisbet opisuje kako se centri autoriteta – patrijarhalna obitelj, ceh, poslovno poduzeće, religijska zajednica – povlače pred procesima racionalizacije i državne centralizacije. Srednjovjekovni lokalizam zamjenjuje se centralizacijom na nacionalnoj razini. Protupojam autoritetu je moć. Međutim, dok je autoritet pojam iz društvene domene i prošlosti, moć dolazi iz sfere moderne politike: "...predodžbe *društvenog autoriteta* oblikovane su sadržajima starog režima; predodžba *političke vlasti* – racionalne, centralizirane i narodne – zakonodavnim modelom revolucije." (str. 138) I kao što društvo smjenjuje zajednicu, tako moć smjenjuje autoritet.

Tocqueville je prvi proučavao moć u svojoj studiji *Demokracija u Americi*. Prema Nisbetovu mišljenju, Tocqueville odobrava autoritet naglašavajući negativnosti u demokratizaciji društva, dok je Marx, s druge strane, naklonjen moći. Marx odobrava centralizaciju na isti način kao i jakobinci, s ciljem ukidanja autoriteta, lokalizma, pluralizma i komunalizma tradicionalnog francuskog društva. Kod Webera moć je smijenila autoritet zbog fundamentalnog procesa racionalizacije, a Durkheim poistovjećuje autoritet sa samim društvom. Društvenu činjenicu prepoznajemo upravo prema prisili koju ona vrši na pojedinca. Za Durkheima, kao i za Simmela, funkcija autoriteta je integracijska.

Treća ideja je ideja statusa. Raspad tradicionalnog poretka nametnuo je pitanje kakvo će novo moderno društvo biti prema pitanju stratifikacije i jednakosti. Dva su odgovora na ovo pitanje: prvi se fokusira na klasnu nejednakost, drugi na status, a ne na jednakost, kao što bi se to moglo pretpostaviti: "Glavna suprotnost u proučavanju stratifikacije, barem među sociolozima, nije bila između društvene klase i egalitarizma." (str. 212) Prvi odgovor je artikulirao Marx – prema njemu novo je društvo podijeljeno na čvrsto definirane klase, slično tradicionalnom društvu što je bilo podijeljeno na zatvorene staleže. Drugi odgovor dolazi od Tocquevillea – novo se društvo sastoji od mobilnih grupa i pojedinaca u potrazi za statusom. Weber se sa svojim trofaktorskim modelom (politička moć, ekonomska klasa, društveni status) nalazi između ovih dvaju ekstrema. Zanimljivo je kako na ovoj ljestvici Durkheim uopće nije prisutan, budući da je u svom radu potpuno zanemario klasu.

Nisbet primjećuje kako i Tocqueville i Marx konstatiraju identične procese, ali iz toga izvlače dijametralno suprotne zaključke. Obojica uviđaju nestanak uzajamne obveze i ovisnosti, međutim, Tocqueville u tome vidi dokidanje klase, dok se za Marxa stara nejednakost samo produbljuje, ali sada u čistom ekonomskom određenju.

Četvrta od osnovnih ideja sociologije jest ideja svetoga. Nisbet definira sveto kao ukupnost mita, rituala, sakramenata, dogme i običaja u ljudskom ponašanju, kao "...cijelo područje individualne motivacije i društvene organizacije koje transcendiraju utilitarno ili racionalno..." (str. 255). Sve su ključne ličnosti sociologije, osim Marxa, na izvjestan način prihvaćale religiju. Za Marxa je religija lažan protest protiv tlačenja i utjeha. Comte, Tocqueville, Weber, Durkheim i Simmel nisu bili ni približno tako oštri prema religiji. Naprotiv, u religiji vide nužan uvjet društvenosti.

Među njima, Durkheim je definitivno najintenzivnije proučavao sveto. Sama podjela na sveto i profano potječe od Durkheima, iako ju se može pronaći i kod njegova učitelja Fustela de Coulangesa. Pojednostavljeno rečeno, za Durkheima je religija funkcionalno nužna reprezentacija samog društva.

Kao i u pitanju autoriteta, Simmel je ovdje blizak Durkheimu, budući da je društvena kohezija osnovna funkcija pobožnosti. U Weberovu opusu ideja svetoga se javlja na dva ključna mjesta: pri analizi nastanka europskog kapitalizma i kod karizmatičnog tipa vlasti. Za Tocquevillea religija je konstitutivni princip ljudske prirode koji strukturira pogled na stvarnost.

Za sve klasike sociologije, osim Marxa koji jezgru društva vidi u ekonomiji, religija omogućuje društvenost. Ona drži društvo na okupu i omogućuje spoznaju, a upućuje i na brojne ljudske aktivnosti koje se ne mogu objasniti racionalno-utilitarističkim modelom aktera.

Zadnja među osnovnim idejama sociologije jest ideja otuđenja. Njezin protupojam Nisbet vidi u ideji napretka. To veliko prosvjetiteljsko obećanje savršenog društva je sa sobom povuklo i niz negativnih pojava, koje donekle možemo sjediniti idejom otuđenja. Tijekom povjerenja u razum i progres "...prošlost je izjednačena s lošim, sadašnjost s dobrim, a budućnost s najboljim." (str. 304) Racionalistička filozofija je zamišljala kako ispod naslaga tradicionalnih institucija postoji neiskvareni prirodni čovjek, koji će se pokazati kada se s njega maknu slojevi tih institucija. Međutim, s njihovim razlaganjem nije nastalo oslobođenje, već otuđenje. Otuđenje Nisbet definira u odnosu na pojedinca kojem nedostaje korijen i moral, te na društvo koje je besmisleno i neljudsko.

Za Marxa, koji je popularizirao samu ideju otuđenja, ono je samo privremeno i društveno kontingentno. Ukidanjem kapitalizma i nepravedne raspodjele proizvoda, nestat će i otuđenje. Ostali klasici nisu bili tako optimistični. Weber smatra kako će zbog nezaustavljive racionalizacije i raščaravanja svijeta otuđenje samo jačati. Durkheim otuđenje vidi kao nestanak solidarnosti što uzrokuje egoizam, anomiju i naposljetku samoubojstvo. Simmelovu analizu stranca možemo shvatiti kao opis otuđenih pojedinaca u gradovima, gdje je svatko svakome stranac.

Sociološka tradicija je izvanredan problemski pristup zlatnom razdoblju sociologije u kojem su nastali svi ključni koncepti za analizu društva. Posebno će koristiti studentima i studenticama sociologije, naviklim na autorski pregled povijesti sociologije. Ovaj osebujan presjek sociološkog kanona omogućava nam bolje razumijevanje osnovnih tema koje se pojavljuju u pukotini između tradicije i modernizma. Dokle god bude postojao takav antagonizam, a društvena kretanja danas pokazuju da on i dalje traje, do tada će i sociološka tradicija biti aktualna.